

Natione lituanes, gente multicultural

Lietuvos Tauta – visai neseniai perskaičiau ir išgirdau naujadarą, šmėstelėjusį Lietuvos spaudos puslapiuose. Praėjo daugiau kaip 20 metų po Lietuvos valstybės atkūrimo. Ilgai klampojome po neišplėstus valstybingumo dirvonus, kad pamažu Lietuvos žmonių sąmonėje imtų kaltis valstybingumo daigai. Nieko nestebina žodžių darinys „prancūzų tauta“, kurią visi supranta kaip nedalomą Prancūzijos valstybės ir visuomenės teritoriją ir visumą. Prancūzijoje gyvena dešimtys įvairių tautybių žmonių – įvairių rasių ir tikėjimų, tautybių ir pažiūrų, bet niekam į galvą neateina nacionalinių švenčių, atmintinų datų ar prezidentinių, parlamentinių rinkimų metu skirstytis į atskirus vienetus pagal... tautybę. Švenčia, balsuoja, pasauliui rodo savo laimėjimus visa Prancūzijos tauta.

O mes, Lietuvos valstybė, kurios šaknys įaugusios į mindauginius laikus, o žiedai išsiskleidę XX amžiaus pirmoje pusėje, atgimę ir pražydę XXI amžiaus pirmame dešimtmetyje, vis dar nesusivokiame savyje – kas esame: Lietuvos Statuto kūrėjų palikuonys ar XXI amžiaus skystablauzdžiai (anot Sigito Gedos), sukinėjantys Konstituciją kaip vėtrungę – iš kur vėjas mums palankesnis... Esame Lietuvos piliečiai, šimtmečiais (o gal tūkstantmečiais) čia gyvenantys kartų kartomis. Esam Lietuvos tauta, jungianti lietuvius ir latvius (kuršius, žiemgalius), gudus ir lenkus, žydus, totorius, karaimus... Jei ką nors ir pamiršau paminėti, tikiu, kad neįsiseis, o geranoriškai primins – ir mes priklausome Lietuvai, taigi jos Tautai. Argi Amerikos (JAV ir Kanados) piliečiai nelaiko savęs šimtaprocentiniais amerikiečiais, kuriuos vienija ir jungia ta pati visiems viena Konstitucija?

Tai, kas JAV visuomenę, taigi ir Tautą, puošia kaip kultūrinės įvairovės gėlynas, turi specialų terminą „etnikai“. Lietuvių „etnikų“ Amerikoje yra mažiau, lenkų daugiau, kinų dar daugiau – ištisi milijonai... Bet tai juk nėra valstybė valstybėje (tik Vatikanas, lyg Dievo duota puošni gėlė, skleidžiasi Italijos padangėje). Amerikos „etnikai“ didžiuojasi ir demonstruoja savo tradicijas, šventes, papročius, savo kulinarinį paveldą. Ir niekam į galvą neateina laikyti save viršesniais, gudresniais, mokytesniais ar intelektualėsniais – visi priklauso amerikiečių tautai, aistringai renka valstybės prezidentus ir senatorius.

Kodėl tad Lietuvos visuomenės atsto-

vai, praėjus 22 metams po Lietuvos atgimimo, nenori vienytis po karaliaus Mindaugo ar legendinio Lietuvos karvedžio Vytauto vėliava, švęsdami Karaliaus Mindaugo paminėjimo šventę? Kodėl partijos, kurių priviso lyg gyvačių trašiamame gyvatyne, pasirengusios viena kitai gerklę perkasti? Partijos, kai kurios tautybės atstovai ar pavieniai išsišokėliai nacionalistiniai vadai, nenori darniai gyventi po vienu ir tuo pačiu Lietuvos stogu, virš kurio šviečia vienodai visiems gražus, čiurlioniškais debesimis išsi-puošęs Lietuvos dangus?

Deja, kai kurie laiko save pranašesniais už kitus ir kaišo kojas vieni kitiems, kišdamiesi į valstybės įstatymų leidybą arba išivaizduodami nebūtas nuodėmes – skriaudą ir (o siaube!) beveik asimiliaciją, matyt, nelabai suprasdami (o gal tyčia klaidindami eilinius žmones), kas yra ištirpimas lietuvių jūroje (kažkodėl Punsko lietuviai niekaip neištirpsta, nors ir ga-nėtinai ilgai tirpinami). Matyt, todėl taip atsitinka, kad tokius pavienius kai kuriuos žmonių vadus veikia stiprūs, neteisingai suprasti istoriniai stereotipai. Juk į tą pačią upę, kaip sakoma, antrąkart neįbrisi. Laikas, kaip ir vanduo, teka nesustabdomai. Jis apteka apsamanojusius akmenis, plukdydamas į ateitį savo gaivalingus vandenis.

Artėja dar vienas, Lietuvos valstybei, taigi ir Tautai, svarbus etapas – šių metų rudens rinkimai į Seimą. Kiek aistrų kunkuliuoja per laikraščius ir televizijas, per portalus, kur reiškiasi beveik laukiniais tapę komentatoriai – „internautai“... Kiek čia nepasitenkinimo, kalbų, apkalbų, pykčių ir net kerštu degančių aktų... Gal tai liudija visuomenės nesubrendimą. Bet aplinkinis pasaulis, kuris XXI a. neišvengiamai priartėjo prie mūsų, parodo, kad nesubrendėlių laukia tik pralaimėjimas. Italai, graikai, suomiai, švedai, britai ir galantiški revoliucingieji prancūzai pripažįsta šalia gyvenantį kitą – kitos tautybės ir kultūros atstovą. Laiko jį visaverčiu, sau lygiu. Ir tada taip lengva ištarti: natione lituanes, gente multicultural... Linkiu, kad taip pat lengva būtų ištarti šalia lietuvių gyvenantiems Lietuvos tautos piliečiams – rusams, lenkams, žydams, vokiečiams, karaimams, totoriams ir visiems, kurių kilmė, tradicijų įvairovė ir grožis praturtina mūsų Tautą.

Benas Urbutis

Nesvyžiaus pilis (dab. Baltarusija). 1513–1939 m. priklausė Radvilų giminei

Ginklais galinga yra ir šlove išgarsėjusi žemė
čia, plačiuose laukuose, per kuriuos Lietuva nusidriekus –
motina derlių skalsių ir gentis, įgudus kariauti. (...)
Šitos štai žemės vaikai – lietuviai, ryžtingi sūduviai,
jotvingiai – žmonės, mirties nebija, poloviečiai klajokliai,
prūsų sena giminė, narsiaširdžių krūtinių alanai,
vieno kilimo su jais gepidai ir kitos dar tautos.
Čia Erdvilo lopšys ir gimtinė narsuolio Traidenio,
Skirmanto, ginklais stipraus, ir narsaus kunigaikščio Mingailos,
Romanto, Mindaugo, kurs ant galvos užsidėjo vainiką
Romos, Vytenio kilnaus ir atšventusio pergalių daugel
tėvo visos Lietuvos Gedimino, kuriam vadovaujant
mūrai iškilo aukšti tirštai apgyvendinto Vilniaus.
Čia pamatysi abu Gedimino vaikus narsiaširdžius –
Algirdą su Kęstučiu; ši Jogailą pagimdžiusi žemė
davė sarmatų kraštams karalius, valdovus dovanojo
hunui galingam, taip pat ir bohemams iš Čeko šeimynos.
Šitiek šlovingų vadų čia gimė! (...)

Ištrauka iš Jono Radvano „Radviliados“ (1592 m.)
(Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas)

Kitame numeryje:

- V. Rutkauskienė. Kur Lietuvos karaliaus karūna (II)
- L. Pocius. Vasaros šventės žemaičių Versalyje
- Laura Sintija Černiauskaitė. „Nekaltutis“

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Benas Urbutis. Natione lituanes, gente multicultural
- 2-as psl. S. Abromavičius. Tremties vaikas R. Ruzgys
- 3-as psl. R. Šerelytė. Novelės prabos patikrinimas
- 4-as psl. Aldona Žemaitytė. Eduardas Jonušas
- 6-as psl. Šveicarijos lietuvių Poezijos pavasaris
- 7-as psl. J. Ivanauskienė. Bern. Brazdžionio darbai Maironiui (IV)

Tryškiuose, pievoje prie Virvytės upės. Priekyje: Rimgaudas Ruzgys, Jonas Mačius (dešinėje) ir Benas Ruzgys, 1943.

Prieš tremtį. Sėdi (iš kairės): Roma Šimkutė, Vytautas Jonikas, Birutė Jonikaitė, Rimgaudas Ruzgys, Milda Galminaitė. Stovi Benas Ruzgys, Gražina Kalnietytė, Kęstutis Jonikas. Tryškiai, 1944

Tremties vaikas Rimgaudas Ruzgys

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Ūkininkai Pranciška Gauronskytė ir Benas Ruzgys gyveno šalia Tryškių miestelio Šiaulių apskrityje, valdė 37 hektarų ūkį, todėl buvo laikomi pasiturinčiais. Pusę turimos žemės gavo 1930 metais sukūrę šeimą, kitą pusę nusipirko. Norėjo ūkininkauti naujoviškai, tad uždirbtus pinigėlius investavo kurdami pavyzdinį ūkį, net elektros liniją iš Tryškių miestelio atsivedę, įsigijo elektra varomų įrenginių, melioravo žemę, statė naujus trobesius. Ūkininko veiklą stebėjo Žemės ūkio ministerijos konsultantai, rinko ataskaitas, patarinėjo. Žinoma, augino ir vaikus: 1934 metais gimė Benas, 1937 metais – Rimgaudas, o 1945 metais – dukrelė Regina.

Vokiečių okupacijos metais ūkyje buvo apgyvendinti keliolika Baltarusijos ir Ukrainos piliečių. Jie kasė apkasus, bunkerius ir ruošė kitus įtvirtinimus. Vokiečiai rengėsi rimtai kovai. Priartėjus fronto linijai ir pradėjus kristi bomboms, užsidedę daržinė ir tvartai su gyvuliais. Viską palikę, šeiminkai traukėsi į nuošalesnę vietą. Sugrįžę po kelių dienų, kieme rado sugedusį rusišką tanką, per stebuklą išlikusius svirną, namą su išdaužytais langais. Jame, prisinešę šiaudų, gyveno trys rusų tankistai. Jie maitinosi apdegusia kiauliena, kurią atsinešdavo iš sudegusio tvarto. Vėliau tanko saugoti pasiliko tik tankistas Vladimiras Gaskovas, kuris čia išgyveno net devynis mėnesius. Gyvulių ir pašarų nebebuvo, namas nusiaubtas, tik retkarčiais tankistas nušaudavo balandžių, kuriuos mama paruošdavo valgiui.

Per keletą metų darbštūs žmonės vėl prasigveno, įsigijo baldų, gyvulių, užsėjo laukus. Atrodė, kad gyvenimas sparčiai gerėja. Tačiau sužinojo, kad įtraukti į tremiamų „buožių“ sąrašus. Pradėjo ruošti tremčiai. Tėvai išvežė vertingesnius daiktus patikimiams žmonėms, kaupė pinigus, džiovino duoną, užkasė žemės dokumentus ir brangiųjų metalų gaminius. Vaikams į rūbus įsiuvo po auksinę monetą ir skiauteles su vardu ir pavarde.

Rimgaudas Ruzgys prisimena:

„1948 metais, apie gegužės vidurį, į Tryškius atvyko 'svečias', kuris turėjo vadovauti gyventojų trėmimui. Miestelis viešbučio neturėjo, todėl jis buvo apgyvendintas mūsų namuose. Gegužės 22 dieną buvo pradėta aplinkinių vietovių gyventojų tremtis. Mūsų šeimos tą dieną dar nevežė. Kitą rytą su broliu Benu išėjome į bažnyčią patarnauti šv. Mišioms. Mišių metu pranešė, kad mūsų namas apsuptas ir jau tremiami tėvai. Mums buvo pasiūlyta slėptis. Bet buvome sutarę būti visi kartu. Automobilis atvyko į mūsų kiemą su 'svečiu', todėl jis leido daugiau pasiimti daiktų ir ilgiau ruošti. Nuvežė į Pavenčių geležinkelio stotį, kur stovėjo vagonai su Žemaitijos gyventojais. Patalpino į paskutinį vagoną, kuriame buvo Tryškių apylinkės šeimos. Maišus ir ryšulius sudėjome ant vagono grindų, o mes,

vaikai, sulipome ant sukaltų gultų, prie atviro langelio. Vakare traukinys pajudėjo. Artėjant prie Šiaulių, prie langelio užlipo jaunuolis ir paprašė jam leisti atsisveikinti su miestu. Įvažiuojant į stotį, kai traukinys sumažino greitį, vyras išlindo pro langelį, prisitraukė rankomis prie vagono stogo, ištraukė kojas ir nusileido ant žemės. Jis nebėgo, bet susikisęs rankas į kišenės lėtai ėjo šalia judančio traukinio, palaipsniui nuo jo toldamas. Vėliau sužinojome, kad to vaikino pavardė – Navagrocis, vagone liko jo sirguliuojanti motina.

Iš pradžių, kol mūsų šeilonas vyko per Latviją ir Baltarusiją, vagonų durys buvo uždarytos. Tik po kelių parų, kai atidarė duris, stebėjome Rusijos gyvenimą ir šios šalies platybes. Matėme, kaip moterys aria žemę. Sustojus traukiniui, prie mūsų vagono atėję žmonės prašydavo maisto. Pravažiavus Uralo kalnus, pradėjo mums duoti šilto vandens ir avizinės košės. Dalis mūsų, kurie dar turėjo savo sauso maisto, košės nevalgydavo. Kartą prie vagono atėjusiam vyrui paprašius maisto, pasiūlėme mums skirtos šaltos košės. Jis ją labai godžiai valgė, o nesuvalgytą paprašė atiduoti, nes namuose laukė alkani vaikai. Kibiro atiduoti negalėjome, tada jis nusivilkė savo

Moigos pradinės mokyklos mokiniai.

Nuotr. iš asmeninio R. Ruzgio archyvo

apdriskusią, tepaluotą šimtasiulę ir ant jos sukrėtė košę.

Kelionė traukiniu tęsėsi. Jam sustojus buvo leidžiama atsinešti vandens ar košės, trumpam pritūpti po vagonu atlikti gamtinių reikalų. Vaizdai pasikeitė važiuojant pro Baikalo ežerą, nes geležinkelio linija buvo nutiesta ežero pakrante. Vienoje vagono pusėje buvo matyti skaidrus Baikalo ežero vanduo, o kitoje – keliasdešimties metrų aukščio akmeninė siena. Po kelerių metų ten buvo pastatyta užtvanka, pakilo Baikalo vanduo ir užliejo geležinkelį bei tunelius, todėl grįžtant iš tremties, mes Baikalo ežero nebematėme.

Beveik po aštuoniolikos parų traukinys pasiekė Buriatijos-Mongolijos autonominę sritį (1958 metų liepą ji pervardinta į Buriatijos autonominę respubliką). Nuo traukinio buvo atkabinami vagonai, o galiausiai traukinys sustojo Zagravevo rajone, Novo-Iljinsko stotyje. Vagonai buvo nustumti prie siaurojo geležinkelio bėgių, tremtiniai išsikrovė savo mantą. Po keleto valandų buvo pastatytos siaurojo geležinkelio vagonų platformos, vėl teko susikrauti savo turtą, ir malkomis kūrenamas garvežys su žarijomis, krintančiomis iš kamino, vežė mus į šiaurę dar apie 60 kilometrų – į miškų gilumą.

Visus tremtinius išskirstė į skirtingas vietas. Dalis liko Novo-Iljinske, keletą šeimų paliko nedidelėje stotelėje, kitus – buvusioje belaisvių zonoje Verchniaja Ara Korka. Dalį mūsų žmonių apgyvendino vietinių buriatų namukuose, o likusius – pamiškėje iškastose žeminėse. Visą kelią mus saugojo ginkluoti sargybiniai pasišalinę. Pasitiko mus vietiniai gyventojai – buriatai, apsirengę nacionaliniais rūbais, apsiaustais be sagų, susijusę ilgomis juostomis ir su dideliais peiliais už juosmens. Ten mus sutiko pas mus gyvenęs tankistas Vladimiras Gaskovas.

Tremtyje. Pranciška Ruzgienė, Benediktas Ruzgys ir jų vaikai Rimgaudas, Regina, Benas Chara Kutule, 1956

Nukelta į 8 psl.

NOVELĖS PRABOS PATIKRINIMAS

RENATA ŠERELYTĖ

Gražią birželio 21-osios popietę į Rašytojų sąjungos Baltąją salę rinkosi šventiškai nusiteikę klausytojai. Nors buvo darbo diena, o ir laikas ne visiems palankus – 15 val., salė prisirinko pilnutėlė. Todėl ir televizijos operatoriai, ištiesę savo kabelius ant grindų (labiau išsiblaškiusiems klausytojams teko būti atidiems, kad užkliu vę nepargriūtų), turėjo progos savo juostoje įamžinti daug dėmesingų veidų ir gėlių puokščių ir paslui parodyti per vieną svarbiausių LTV žinių laidų – „Panoramą“.

Žinoma, veidas, kuris švietė nuotraukoje, pastatytoje ant fortepijono, buvo bene pats svarbiausias: tai dėl jo – rašytojo Antano Vaičiuliaičio – atminimo susirinkta į šią puošnią salę. Susirinkta ne tik atiduoti pagarbos subtiliam lietuvių literatūros klasikui, bet ir prisiminti jo kūrinius, ypač – novelistiką, kurios pripažintu meistru Antanas Vaičiulaitis tituluojamas (Vaičiuliaičio novelių meniškumą pripažino netgi toks griežtas ir negailestingas kritikas, kaip Alfonsas Nyka-Niliūnas). Galima sakyti, kad buvo susirinkta ir pagerbti novelė – ypatingo meistriskumo reikalaujanti žanrą, kuris nė iš tolo, kaip sakė rašytoja Danutė Kalinauskaitė, nepamena „išplerusio“ apsakymo ar buities vaizdelio, kur gali rašyti kas ant seilės užaina. O tuo pačiu buvo pagerbta ir devintoji Antano Vaičiuliaičio premijos laureatė, jauna rašytoja Laura Sintija Černiauskaitė už „Metų“ žurnale paskelbtą novelę „Nekaltutis“. Premiją jai įteikė Antano Vaičiuliaičio dukros Aldona Vaičiulaitytė-De Bold ir Danutė Vaičiulaitytė-Nourse. Nors šįkart į Lietuvą neatvyko trečioji sesuo Vaičiulaitytė-Joana Bui-vys, tačiau, kaip sakė vakaro vedėjas Vytautas Martinkus, šiandien „ji buvo kartu su mumis“.

Apie šią reikšmingą premiją, teikiamą kas dveji metai už novelę, išspausdintą „Metų“ žurnale, buvo pasakyta daug gražių žodžių: visi kalbėjusieji minėjo, kad premija išskirtinė tuo, kad teikiama būtent už novelę, kai bene visos premijos nutaikytos į romanus ir poezijos knygas. O juk novelė – toks žanras, kuriame turi tilpti romano koncentracija ir eilėraščio paslaptis, poezijos gaivališkumas. Kitaip tariant, novelėje neretai reikia suderinti du beveik nesuderinamus dalykus – racionalumą ir gaivališkumą, todėl šis žanras toks sunkus. Garbiai komisijai, kuriai buvo patikėta išrinkti novelę – laureatę, teko paplušėti, kol iš dvejų metų derliaus išrinko pačią geriausią. Tačiau didelių debatų nekilo – ir komisija, ir premijos mecenatės sutarė, kad verčiausia apdovanojimo – Lauros Sintijos novelė „Nekaltutis“. Bet ir kiti autoriai, ir jų kūriniai buvo paminėti geru žodžiu, ir patys „Metai“, kurie šiandien yra savotiški novelės namai, nes globoja šį žanrą su atsakomybe ir atidumu. Vytautas Martinkus perskaitė – kaip savotišką mažytę novelę – ir ankstesniųjų laureatų novelių pavadinimus. Taigi: pirmasis laureatas, 1995 metai – Romualdas Granauskas, „Su peteliške ant lūpų“. Toliau: Juozas Aputis, „Pro memoria“. Rimantas Šavelis, „Tamarikso žydėjimas“. Renata Šerelytė, novelių triptikas „Vėjo vėduoklė“, „Raudona ir balta“, „Saldžioji valanda“. Petras Dirgėla, „Arklių

Vakaro akimirka Rašytojų sąjungos Baltojoje salėje. Iš kairės: Aldona Vaičiulaitytė-De Bold, vakaro vedėjas Vytautas Martinkus, laureatė Laura Sintija Černiauskaitė, Danutė Vaičiulaitytė-Nourse.

šventė“. Danutė Kalinauskaitė, „Namo“. Bitė Vilimaitė, „Ta mergaitė“. Vidas Morkūnas, „Mirtis“. Ir – Laura Sintija Černiauskaitė, „Nekaltutis“. Galima būtų šį bei tą spresti iš šių pavadinimų apie šiuolaikinės lietuvių novelistikos pulsą, bet visuo-met geriau yra tiesiog šias noveles perskaityti...

Komisijos pirmininkė Danutė Kalinauskaitė (kaip matome, irgi šios premijos laureatė), kalbėdama apie komisijos darbą, pabrėžė, kad komisijai buvo svarbu tai, kad premijuotoji novelė atlieptų Vaičiuliaičio novelės, pasižyminčios subtilia orkestruote ir žodžių muzika, dvasią. (Gal todėl iš akiračio iškrito „labiau pasišiaušę“, kitokios – kampuo-tesnės, šiurkštesnės – stilistikos kūriniai, skelbti „Metuose“). O vyriausiasis „Metų“ žurnalo redaktorius Danielius Mušinskas perskaitė išsimintą pirmojo premijos laureato Romualdo Granausko kalbos fragmentą (mat laureatas, gavęs šią premiją, privalo parašyti „Metams“ kalbą, kuri skelbiama liepos mėnesio numeryje – kitaip, griežtai pasakė D. Mušinskas, autoriui pasakoma, kad jis premijos negaus). Paskata iš tiesų rimta, ir jai pasiduoda netgi neįveikiami, pasak redaktoriaus, žmonės, tokie kaip Bitė Vilimaitė.

Aldona ir Danutė Vaičiulaitytės, tarusios žodį, padėjo visiems susirinkusiems už dėmesį A. Vaičiuliaičio atminimui, pasidalino prisiminimais. Ypač gražiai nuskambėjo Danutės skaitomos Tėvelio pasakos „Mergaitė ir ežys“ ištrauka, kurioje minima mergaitė Aldonėlė, kuri turėjo garbiniuosius plaukus, mėlynas akis ir buvo labai gera... Ir kadangi Danutė, minėdama garbanas, paglostė greta stovinčios Aldonos plaukus, turbūt niekam nebekilo abejonių, kokia mergaitė šioje pasakoje minima. Buvo prisiminta ir gerais žodžiais paminėta Joana Vaičiulaitienė, pirmoji premijos mece-

natė ir teikėja (šių eilučių autorei teko garbė priimti premiją iš jos rankų).

Na, ir galiausiai visas dėmesys nukrypo į premijos laureatę – puošnią ir dailią Laurą Sintiją, kuri prisipažino, kad prieš aštuoniolika metų būtent šioje salėje vyko jos pirmosios knygos pristatymas. Tada ji buvo jaunutė, vos aštuoniolikos sulaukusi mergina, o dabar, kaip pati Laura oriai ištarė, „stoviu čia kaip brandi moteris“. Iš tiesų, Lauros brandą liudijo ne tik neseniai pasirodęs romanas „Medaus mė-

Devintoji A. Vaičiuliaičio premijos laureatė L. S. Černiauskaitė

nuo“, įtrauktas į kūrybiškiausių metų knygų dvyliktuką ir pažymėtas Jurgos Ivanauskaitės premija, bet ir prieš pusmetį gimęs sūnus Simonas. Ir, be abejonės, A. Vaičiuliaičio premija. Laureatė jau dindamasi perskaitė savo kalbą – tą pačią, kurios taip griežtai reikalauja „Metai“. Ji visa, kaip vėliau sakė literatūros kritikė Jūratė Sprindytė, buvo supinta iš auksinių siūlų. Ir pilna vaičiulaitiškos dvasios: sakinių muzikos, pasaulėjautos darnumo, subtilios orkestruotės. Ir ką čia begali paslui pasakyti kritikas, atsiduso Jūratė Sprindytė, paprašyta pakalbėti po Lauros Sintijos – tik su-traukus tuos siūlus...

Reikia tik džiaugtis, kad turime tokią svarbią premiją – ir kad ji skiriama, laikantis aukščiausių meninių reikalavimų. Ne veltui buvo paminėta premijos „praba“ – kūrinys, į ją besitaikantis, turi būti kiek įmanoma grynas, be netaurių kitų metalų priemaišų. O kad tokių kūrinių vis atsiranda, liudija, kad novelė Lietuvoje gyva, kad eina savo keliu, atsi-grėždama į novelės klasiką. Vienas iš jų – Antanas Vaičiulaitis. Jo novelistika – tauriai spindintis XX a. lietuvių literatūros lobyno auksas. □

Kitame numeryje spausdinsime L. S. Černiauskaitės novelę „Nekaltutis“.

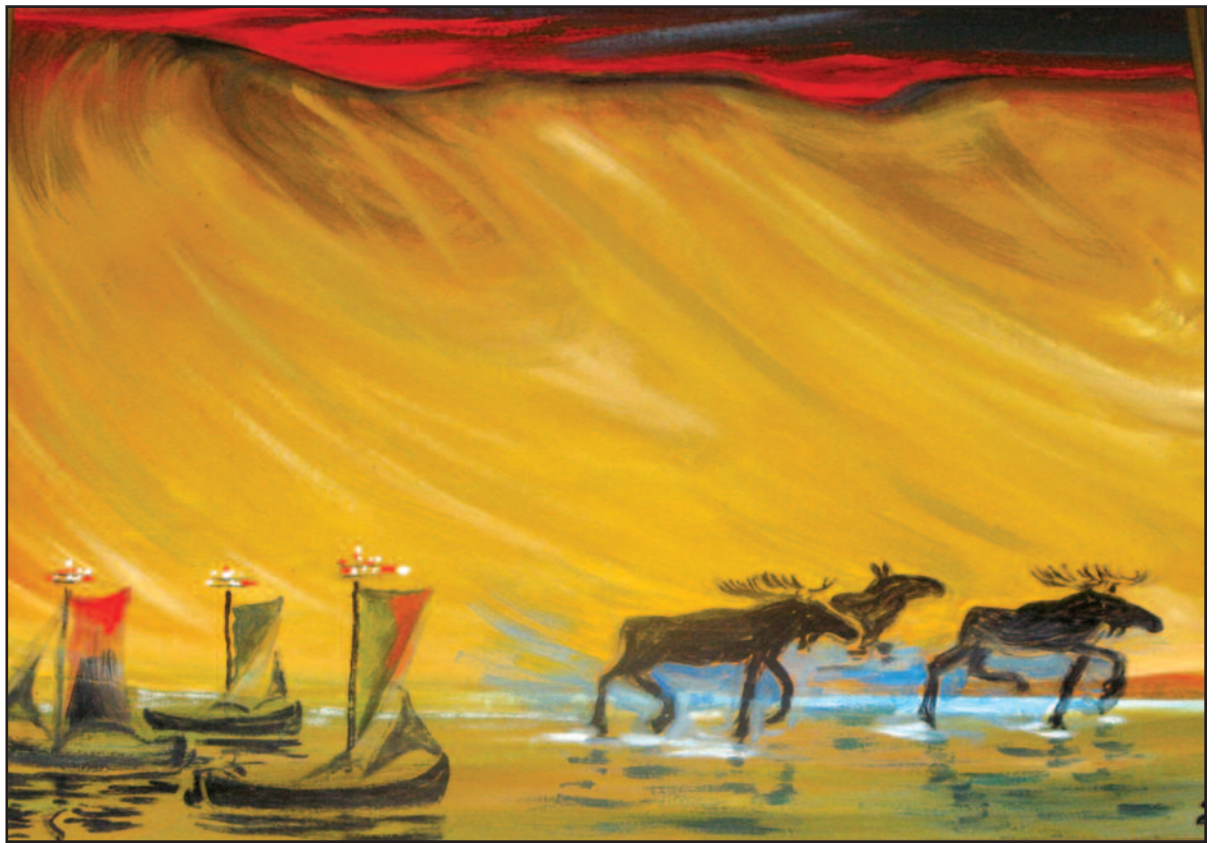
Kalba Danutė Vaičiulaitytė-Nourse.

Benedikto Januševičiaus nuotraukos

Eduardas Jonušas: pėdsakai Neringoje, atspaudai širdyje

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Birželio 13 d. Lietuvos Seimo II rūmų parodų galerijoje veikė dailininko iš Nidos Eduardo Jonušo darbų paroda, skirta jo 80-mečiui paminėti ir drauge prisiminti baisiąsias 1941 metų birželio dienų tremtis į Sibirą. Tai 20 tapybos darbų ciklas „Penktasis Žemės ciklas“, kuriam dailininkas paskyrė daugiau kaip dešimtmetį intensyvios savo kūrybos metų. Prieš tai šio ciklo kūriniai buvo nutapyti pastele, bet apie 2000-uosius metus jie pertapyti aliejiniais dažais, šiek tiek koreguotas jų siužetas. Paveikslai įgavo giluminio švytėjimo, magiškojo siurrealizmo traukos, kuri žmogų priverčia iš savo paviršutiniškai slenkančios buities panirti į gilesnius ir švaresnius vidinio mąstymo vandenį, kad iš jų išnertum brandesnis dvasia ir kūnu. Paroda veikė iki birželio 21 dienos, įėjimas į ją laisvas, tad daugelis Vilniaus gyventojų ir svečių turėjo progą pamatyti E. Jonušo kūrybos vieną brandžiausių etapų, išsižiūrėti į kūrinius, juose atpažinti savo laiką, savo „dievukus“ ir... pačius save, kaip tai būtų malonu ar nemalonu. Ši paroda yra savotiška terapija atbukintam masiškai plintančių televizijos triukų, interneto teikiamų galimybių išlieti tulžį prieš kitaip manan-

Briedžiai Nidoje. Drobė, aliejus. 100x100, 1991

Eduardas Jonušas.

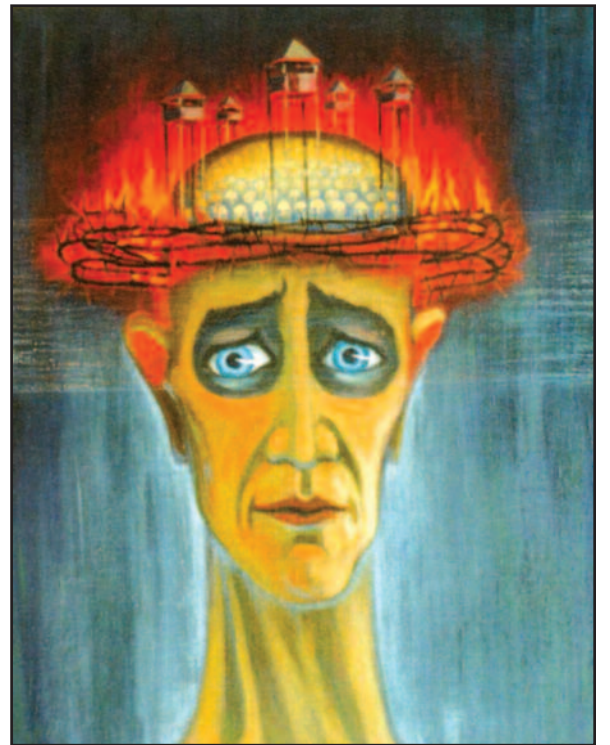
Aldonos Žemaitytės nuotr.

čius, ji galbūt privers pažvelgti atidžiau į save ir savo vietą šiame nuostabiame Dievo pasaulyje ir savo vertę arba antivertę Dekalogo nustatytų kanonų atžvilgiu.

Verta susipažinti su Eduardo Jonušo bent trumpa biografija, kad suprastum, iš kokių pasąmonės gelmių menininkas iškėlė šiuos toli gražu nelinksmus, o kai kam ir kraupiais pasirodysiančius paveikslus-vaizdinius. Eduardas Jonušas gimė 1932 m. balandžio 23 d. Pikelių kaime, Mažeikių rajone (pagal dabartinę administracinę suskirstymą). 1941 m. Jonušų šeima emigravo į Vokietiją ir gyveno netoli Berlyno iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Tada grįžo (tikriausiai sovietų buvo priversti grįžti) į Lietuvą. Kelionės metu paauglys Eduardas pasimetė nuo šeimos, pakliuvo į Gardino kalėjimą. Okupantams rusams vežant jį į vaikų namus, pabėgo, per vargą 1946 m. grįžo pas savo senelius į Mažeikius. Ten rado motiną su ką tik gimusiu broliuku. Jaunuolis išvyko į Klaipėdą, pradėjo dirbti, nelegaliai (juk pabėgėlis) mokėsi muzikos mokykloje ir neakivaizdžiai suaugusiųjų vidurinėje. Lemtingas jam buvo šaukimas į sovietų kariuomenę 1951 metais. Pakliuvo į mokomąją batalioną, kuriame šauktiniai buvo ruošiami invazijai į Kiniją.

KGB išsiaiškino jo kilmę ir praeitį; kaip užsislaptinęs „šnipas“ 1952 m. jis buvo nuteistas už antisovietinę agitaciją 25 metams kalėjimo ir penkeriems metams tremties. Tokia anuo metu buvo tradicinė stalinistų sumanyta bausmė. Teko jam patirti, ką reiškė Čitos kalėjimas, Tolimųjų Rytų lageriai, kur kaliniai tiesė Amūro geležinkelį. Po to Eduardas iškentėjo savo kančias Angarsko ir Irkutsko lageriuose (visą ten patirtą smurtą, badą, psichologinį siaubą jis aprašė knygoje „Likimo spąstuose“).

1956 m. buvo paleistas „į laisvę“ (o tai reiškė, kad ištisus dešimtmečius bus sekamas), išliko savotiškoje „KGB įskaitoje“. Grįžo į Klaipėdą pas motiną, kurį laiką dirbo Klaipėdos dramos teatre apšvietėju, buvo atleistas už nepaklusnumą dalyvauti šventinėse sovietų demonstracijose. Septintajame dešimtmetyje pakliuvo į Nidą, ir tas apsilan-

Liepsnojanti ląstelė. Drobė, aliejus. 100x100, 1990

kymas buvo jo lemtis. Čia po pirmojo susitikimo su senu Nidos žveju, praėjus keletui metų, ir pasiliko iki šių dienų, tapo senųjų kuršių kultūrinio ir dvasinio palikimo gaivintoju, savamokslu kraštotyrininku, muziejininku, nes rinko, atkūrė visa, kas dar sovietų valdžios ir sovietinio gyvenimo būdo nudvasintų Neringos gyventojų buvo ne iki galo sunaikinta. Iš Klaipėdos atvažinėdavo ar laivu atplaukdavo į Neringą, rinko istoriografinę medžiagą, fotografuodavo, piešdavo senuosius relikтус. Vienas pirmųjų jo darbų – atkurti tuometinės valdžios sunaikintą Neringos apželdintojų tėvo Gotlybo Dovydo ir sūnaus Georgo Dovydo Kuvertų kapus (XIX a. vidurys) prie įvažiavimo į Nidą. E. Jonušui labai padėjo miškininkai, neleisdę vandalams galutinai nušluoti nuo žemės paviršiaus abiejų apželdintojų kapų apleistose miškininkų kapinaitėse.

Šiedu žmonės apšodino miško medžiais „liūdną Nidos dykynę“ (taip užrašyta ant sūnaus antkapio). Reikia įsivaizduoti lekiantį, kai siaučia smėlio audros, tiesiog srovėmis srūvantį Neringos smėlį, pakeliui užpustantį visa, kas gyva. Taip buvo užpustytas Karvaičių kaimas netoli Pervalkos. Ir to kaimo atminimui, ir pirmajam lietuvių (kuršių) liaudies dainų užrašytojui bei leidėjui, taip pat išleidusiam K. Donelaičio „Metus (o tai buvo XIX a. pirmoji pusė), Karaliaučiaus profesoriui Liudvikui M. Rėzai 1975 m. Eduardas Jonušas sukūrė

Laiko skaičiuotojas (nauja versija). Drobė, aliejus. 100x100, 1989

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

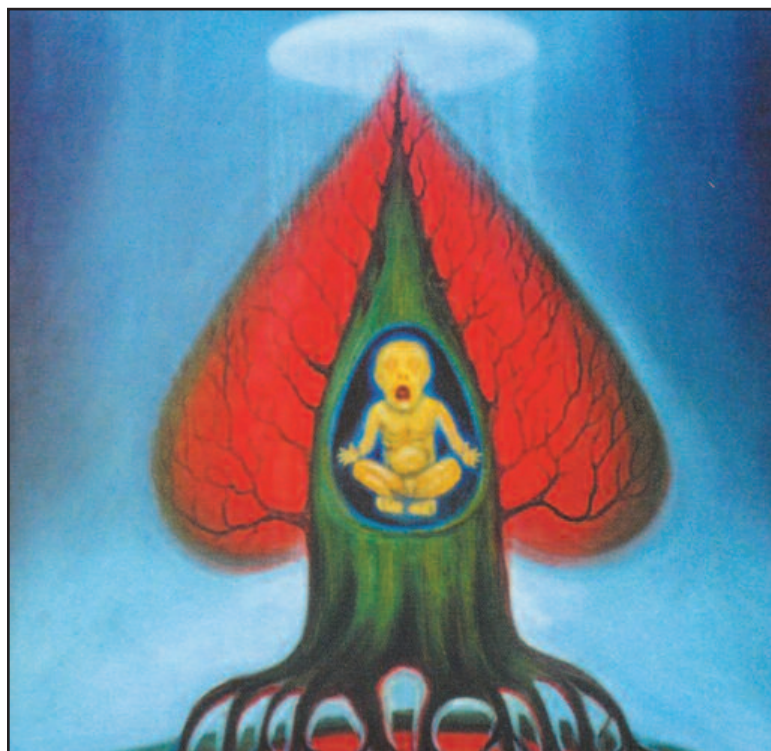
medinį originalų paminklą, kurio turėtų pavydėti skulptoriai profesionalai, prigalvojantys visokių niekų, už kuriuos laimi tarptautines premijas. Tuo pačiu metu Eduardas ėmė tvarkyti senąsias Nidos kapinaites, kur buvo palaidotos ištisos senųjų kuršių šeimos. Atkūrė daugiau kaip šimtą suniokotų, beveik į žemę sulindusių senovinių antkapių – krikštų. Viso to darbo reikalingumą ir reikšmę mūsų istorinei atminčiai sovietmečiu reikėjo „per kraują“ įrodyti valdininkams, ypač vietiniams, kurie lyg kiškiai drebėdavo prieš Vilniaus, o ypač Maskvos, „valdovus“. E. Jonušas atkurtos vėtrungės – senųjų žvejų laivų, kurie vadinosi kurėnais, skiriamasis ženklas ir papuošalas – taip ir neišvydo dienos šviesos knygos pavidalu. Tą knygą kartu su „Minties“ vyr. dailininku Rimantu Dichavičiumi Jonušas buvo parengęs iki spausdinimo. Spausdinti neleido Glavlitas... Ji taip ir liko dūlėti Vilniaus universiteto rankraščių skyriuje... Tiesa, dabartinės Nidos marių pakrantė yra papuošta vėtrungių alėja, bet tai gana dirbtinis elementas, kai suvoki, kaip nuostabiai atrodytų Kuršių mariose plaukiojantys kurėnai su jų stiebuose vėjuje besisukiojančiomis savitomis vėtrungėmis.

Eduardo Jonušo atkurtas kurėnas irgi turi gana skausmingą istoriją. Kurėno atkūrimas buvo sena Eduardo svajonė. Užliūliuotas tų svajonių, jis jau regėjo mariomis plaukiojančius kurėnus, plukdančius Nidos ir kitų Neringos gyvenviečių poilsiautojus. Atsirado keletas entuziastų iš Nidos, iš Klaipėdos, kurie ėmėsi pagelbėti Eduardui. Iš Vo-

tautodailės meno rėmus. Jis turi savo mąstymo būdą ir tapymo manierą, nors sovietmečiu, pamėginęs stoti į Dailininkų sąjungą, ir nebuvo priimtas (atseit nebaigęs specialių dailės mokslų).

Eduardas Jonušas yra išskirtinis reiškinys Lietuvos meno pasaulyje. Tai tapytojas filosofas, lietuviško siurrealistinio simbolizmo atstovas. Pradėjęs lyriškomis pastelėmis, tarsi baladėmis, apdainuojančiomis Kuršių nerijos gamtos unikalumą ir grožį, kur siužetuose vyrauja kurėnai, kopos, jūra, pušys, gintarai ir t.t., Eduardas Jonušas pradeda savo darbų kolekciją, pavadindamas ją „Penktas Žemės planetos ciklas“. Tai likiminis mūsų Žemės apmąstymas, įsikūnijantis ypatingais simboliais, kuriuos iš dailininko pasąmonės iškviečia jaunystės išgyvenimai Gulage, virstantys regėjimais – sapno ar būdravimo metu. Tuos išgyvenimus, užsifiksavusius politinių kalinių-kankinių pasąmonėje ir grįžtančius į realybę deformuotais filosofiniais-psichologiškai akcentuotais vaizdiniais, yra tyrinėję XX amžiaus psichologai, laikydami tai sovietmečio gulagų padarytos žalos pėdsakais. Žalos, kurios neįmanoma išmatuoti ar atsisteisti jokiais materialiais daiktais ir net psichologine pagalba. Menininkui jie pasitarnauja kurti savitą meninį pasaulį, sunkiai išstveriamą jam pačiam ir skaudų jį reginčiam žiūrovui. Psichologai tyrinėja tas dvasines žaizdas, kurias paliko komunistinis režimas, galima sakyti, trečdaliui pasaulio, milijonams gulaginių kankinių, o menininkai jas fiksuoja savo sapnuose regimais, miesčionis bauginančiais vaizdiniais. Tuos išgyvenimus pats E. Jonušas yra aprašęs minėtoje knygoje „Likimo spąstai“, deja, leidėjų kažkodėl nuskandintoje į nutylėjimo bedugnę. Ši knyga, išversta į vokiečių kalbą pavadinimu „Hund ist auch Mensch“, tarp vokiečių susilaukė kur kas didesnio pasisekimo. „Melina-Verlag“ leidyklos savininkas Ewaldas Heinas 1995 m. išleido solidų katalogą „Cymbala“, kuriame su tekstais vokiečių ir lietuvių kalbomis pateikta Eduardo Jonušo 17-ka jau minėto penkto Žemės ciklo pastelijų. Tas pats leidėjas vokiečių kalba pakartojo šį ciklą, kurį Jonušas pertapė aliejumi ir papildė naujais darbais. Tai buvo nauja 2002 metais išleista knyga, pavadinta „Eduardas Jonušas. Fantastische Bilder“. Joje apie Jonušo kūrybą kalba pats E. Heinas, teisininkas Uwe B. Meyeris ir Wurzburgo universiteto profesorius D. Willoweitas (beje, turintis lietuviškas šaknis). Būtų natūralu, kad šią knygą-katalogą, parengtą tikrai elegantiškai ir profesionaliai, kas nors imtųsi išversti į lietuvių kalbą.

E. Jonušo 70-mečio proga Vokietijoje buvo surengtos kelios jo darbų parodos – Fehmarno saloje Burge, Reinbeko pilyje, Wurzburg, Drezdene; taip pat Vroclave (Lenkija), Taline (Estija). Lietuvoje parodos vyko įvairiu metu Vil-

Testamentas (nauja versija). Drobė, aliejus. 100x100, 1989

kietijos archyvų pavyko gauti kurėno sąrangos brėžinius. Entuziastai pagal juos pastatė pirmąjį laivą ir pavadino jį „Kuršiu“. Tai buvo Eduardo Jonušo svajonės įsikūnijimas. Daugelį metų jis ir jo sūnus Jovas plukdė tuo kurėnu Nidos svečius, turistus, poilsiautojus Kuršių mariomis. Gyvenimui tekant, keitėsi ir Jonušo gyvenimo būdas. Jovas iškeliavo į Ameriką geresnės duonos ieškoti, ten sukūrė šeimą. Eduardą ištiko ligos – viena po kitos. Bet prieš tai jis dar sukūrė daug darbų Nidai ir kitoms Kuršių nerijos gyvenvietėms papuošti.

Vienas iš pirmųjų darbų – rodyklė „Burės“ su vėtrungių smailėmis Smiltynėje. Ji pasitinka įvažiuojančius į šį unikalų Lietuvos kampą. Kita rodyklė-ragana, pastatyta Juodkrantėje prie Raganų kalno, žyminti Raganų kalno pradžią. O jau Nidoje Eduardas, gyvendamas su šeima pusrūsyje (kitokio buto buvęs Neringos vykdomojo komiteto pirmininkas jam nedavė kaip sovietų valdžiai nepaklususiam ir nepataikavusiam „elementui“), sukūrė itin daug. Tai ir medžio pano „Darbas“ su išraiškingais simboliais Neringos merijoje, ir kalinėto metalo „Pašto karieta“, ir elegantiškoji vario kompozicija „Jūratė ir Kastytis“ „Jūratės“ viešbučio kiemelyje.

Tai buvo skulptoriaus, kuris buvo įšventintas į tautodailininkų gretas, darbai. To nepasakysi apie jo paveikslus – pasteles, o vėliau aliejinius didelio formato kūrinius. Su šiais kūrinių, jų idėja, tapybos manieros užmoju Jonušas jau netelpa į

Homo sovieticus. Drobė, aliejus, 100x100, 1991

Dekoratyvinė skulptūra. Jūratė ir Kastytis. Kalinėtas varis, 1984

Eduardo Jonušo dirbtuvių fasadas

niuje, Kaune, Klaipėdoje ir kituose miestuose. Tačiau E. Jonušas niekaip nepakliūna į Lietuvos dailėtyrininkų akiratį, jo darbai nepatenka į meno apyvartą.

Dar kartą grįžtu prie Seimo rūmų galerijoje rodytų paveikslų. Ciklo centrinė figūra – monstras (pasaulio valdovas), manipuliuojantis milijonais jam paklustančių pataikūnų arba vergų, besispiečiančių aplink savo viešpaties sostą. Šiame siužetiniame kontekste dailininkas apmąsto Žemės – žmonių planetos – likimą, kai dvasinis žmogus pamažu tampa miniažmogiū, naikinančiu ir gamtą, ir patį save. Simboliais išreikšti menininko apmąstymai apie šiandieninį „pasaulio valdovą“, įsikūnijusį piniguose, turtėjimo troškulyje, traiskanti dvasingumą žmoguje, yra išpūdingi savo menine išraiška, išimenantys ryškia, skambia, net agresyvo spalvine gama. Menininkui, šiuo metu sukaustytam ligos, buvo svarbu parodyti žmonėms, kad Blogis užviešpataus pasaulį ir žmonių sielas, jeigu nesusimąstysime, kam tarnaujame ir kas mus valdo. □

Eduardas Jonušas yra Neringos miesto garbės pilietis. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino kavaličius, pirmasis Liudviko Rėzos kultūros ir meno premijos, kurią įsteigė Neringos savivaldybė, laureatas, yra vadinamas Kuršių nerijos atgimimo simboliu.

Bernardinai, 2012 m. birželio 13 d.

Pataikėme į Šveicarijos lietuvių „Poezijos pavasarį“

Pirmą kartą susitikome su Šveicarijos Lietuvių Bendruomene ir pataikėme į jos „Poezijos pavasarį“! Tai buvo reta proga išgirsti lietuvių poeziją Šveicarijos didmiesčio Ciuricho centre, literatams skirtame pastate, jaukiame kambaryje. Pagalvojau: toli esame nuo Amerikos, nuo mūsų parapijų salių ir kad gerai kartais yra išeiti į platesnę erdvę ir tikrai pajusti, kad esame dalis globalios Lietuvos. Už langų spindėjo apšviestų Ciuricho bažnyčių bokštai su didžuliais laikrodžiais, žmonės skubėjo į restoranus, susitikimus. Ir kaip džiugu, kad Šveicarijos LB surengė tokį susitikimą, nors ir ne visiems patogiu laiku – antradienio vakarą, nes tik taip buvo įmanoma, ir pakvietė Lietuvos poetus pabendrauti su savaisiais.

Toks Lietuvos poetų, kūrėjų bendravimas su išvykusiais iš Lietuvos – nesvarbu, kokios emigracinės bangos – sustiprina ryšį su tėvyne, pažadina norą artimiau bendrauti bei vienam kitą geriau pažinti. Šveicarijos „Poezijos pavasaryje“ kiekvienas lietuviškas eilėraštis čia pat buvo verčiamas į vokiečių kalbą – tarp klausytojų buvo žmonių, lietuviškai nesuprantančių. Ar netiktų taip pabandyti padaryti ir mūsų, Amerikos lietuvių renginiuose, nes jaunoji karta, antrosios bangos emigrantų vaikai ir anūkai neskaito lietuviškų knygų, jau ką kalbėti apie poeziją. Mums, dvikalbiams, būtų taip pat įdomu palyginti lietuvišką tekstą, perskaitytą anglų kalba.

Mus taip sužavėjo Šveicarijos LB pirmininkė Jūratė Caspersen įvadinė kalba, kad būtina panorom ja pasidalinti su „Draugo“ skaitytojais. Amerika dažnai yra papeikiama už galvojimą, kad visas pasaulis sukasi apie ją. Mes, Amerikos lietuviai, taip pat esame mažai susipažinę su lietuvių kultūrine veikla tiek Lietuvoje, tiek tarp lietuvių, išvykusių gyventi ar dirbti užsienyje. Tad susipažinkime su gražios Šveicarijos gražia Lietuvių Bendruomene.

Violeta Gedgaudienė

Pirmojo „Poezijos pavasario“ Šveicarijoje Paukštė praskrido nepastebimai greitai

Mūsų kūrybiškai ir poetiškai nusiteikusi Šveicarijos lietuvių dalis jau nuo vasario žinojo, kad gegužės mėnesį Šveicariją aplankys „Poezijos pavasario“ Paukštė. Netrukus sužinojome ir kas ją mums atneš, tai laukėme jau mums pažįstamų ir dar nepažįstamų poetų iš Lietuvos. Aldona Ruseckaitė ir Eugenijus Ališanka jau buvo lankęsi mūsų bendruomenės renginiuose, skaitę savo kūrybą, pasakoję apie šiuolaikinę lietuvių literatūrą. Vladas Braziūnas ir Rimantas Kmita Šveicarijoje lankėsi pirmą kartą.

Ši Lietuvos poetų ketveriukė žadėjo ir parodė labai platų šiandieninės lietuvių poezijos spektrą – tiek temų, tiek ir žanrų plotmėje. Vakaronės buvo kai kur dvikalbės (lietuvių-vokiečių), o kai kur ir trikalbės (lietuvių-vokiečių-prancūzų). Braziūno skaitymuose buvo nusikelta net į tarmes ir aukštaičių panevėziečių tarmę parašytos eilės buvo skaitomos šveicarų Bazelio dialektu. Visų trijų vakaronių metu lietuviškas žodis buvo palydimas lietuviškos ir nelietuviškos, bet lietuvių atliekamos melodijos fortepijonui, fleitai ir gitarai.

Lietuvoje „Poezijos pavasariai“ vyksta jau nuo 1965 m. ir yra vienas reikšmingiausių kūrybinių festivalių Lietuvoje. Sovietmečiu tai buvo bene labiausiai laukiamas kultūrinis reiškinys. Kiekvieno poeto eilėse klausytojas ieškojo ir rasdavo dar

gyvai rusenančią tautinę samonę, nesusitaikymą ir laisvės troškimą. Ir šiandien „Poezijos pavasariai“, anot mūsų svečių, suburia minias žmonių ne tik miestų bibliotekų ir aukštųjų mokyklų didžiosiose salėse, bet ir bažnyčių skvereliuose bei mokyklų kiemeliuose. Pažiūrėjus į šių metų „Poezijos pavasario“ festivalio programą, netrunki pastebėti, kad poezijos skaitymai, be Vilniaus ir Kauno, aplanko Klaipėdą, Palangą, Skuodą, Šakius, Kretingą, Šiaulius, Vilkaviškį, Panevėžį, Biržus, Šilalę, Joniškį, Tauragę, Pasvalį, Alytų, Plungę, Raseinius... Iš viso suplanuoti 124 renginiai, o skaitovų gretose – ne tik lietuvių, bet ir gera dešimtis užsienio poetų, tarp jų vienas iš Šveicarijos.

Pamažu lietuviškas „Poezijos pavasaris“ plinta ir po Europą. Jis jau vyko ar vyksta Airijoje, Vokietijoje, Kaliningrade. Šiemet pirmą kartą „Poezijos pavasario“ Paukštė atskrido ir į Šveicariją. Gegužės 20–23 dienomis buvo surengtos trys poezijos vakaronės ir popietė „Su Maironio žodžiais Poeto pėdsakais Šveicarijoje“. Jas savo miestuose organizavo Bazelio ir Ciuricho Lietuviškos knygos klubai, o Fribūro-Berno auditorijai vakaronę surengė Lietuvos Respublikos ambasada Berne. Į organizaciją pasitelkėme LR garbės konsulatą Ciuriche ir Šveicarijos-Baltijos šalių komitetą Bazelio mieste.

Nors lietuvių poetai atvyksta skaityti savo poezijos, tokie renginiai užsienio šalyse įgauna daug platesnę reikšmę nei Lietuvoje. Čia vietos klausytojas pirmiausia susiduria su verstine poezija ir, be turinio, jam yra labai svarbi kūrinio originalo kalba, jos melodingumas, skambesys ir ritmas. Pasiklausius lietuvių kalbos, jiems beveik visad norisi išsiaiškinti jos kilmę, priklausomybę, jos vartoseną. Per poezijos vakarą galima užsieniečiui tiek daug pasakyti apie lietuvių kalbos archajiškumą, apie indoeuropietišką pradą mūsų pasaulėžiūroje, kuris atsiskleidžia ne tik poezijoje, bet ir tautosakoje, dainose ir tradicijose. Tokie renginiai tampa ištisais Lietuvos pristatymo projektais ir lietuviško žodžio šventėmis.

O dar šiemet pasaulio lietuviai mini Maironio metus. Tai tarp gyvųjų poetų eilių įterpėme ir niekad nemiršiantį mūsų tautos dainių ir sustoję užtraukėme „Lietuva brangi“, kuri tyliai nuvilnijo aukštesniais ir žemesniais, moteriškais ir vyriškais balsais. Pastebį, kaip šveicaras nuščiuvęs klausosi to nesurežisuoto, bet darnaus choro, seka akimis lūpas, o jo klausia gėrasi melodija ir rimavimu. Ne vienas, pasibaigus vakarui, pasakys, kad juos sužavėjo mūsų dainavimas, ir kad labai gaila, jog Šveicarijoje dainuojamasis folkloras negyvybingas, vaikai mokyklose neskatinami mintinai deklamuoti poezijos.

„Poezijos pavasario“ Ciuriche dalyviai ir organizatoriai. Iš kairės į dešinę: fleitistas V. Sriubikas, poetas R. Kmita, A. Ruseckaitė, V. Braziūnas ir E. Ališanka, vokiškų tekstų skaitytojas Lukas Handschin, V. Siderkevičiūtė ir Jūratė Caspersen, LR garbės konsulas Ciuriche dr. G. Pedroja.

Ilonos Katkienės nuofotografavusi

Šveicarijos LB pirmininkė Jūratė Caspersen

Tada ir suvoki, kuo Lietuva gali prisidėti prie Europos ir pasaulio kultūrų mozaikos. Juk neturime nei milijoninių miestų, nei olimpinių stadionų, nei geriausių į dešimtuką patenkančių universitetų. Tai kuo gi galime būti įdomūs kitiems? Greičiausiai tuo, kuo esame gyvi ir kas mus prikelia nepriklausomybės pavasariams. Tuo, ko nė viena priespauda ir nė viena okupacija nesugebėjo iš mūsų atimti – mūsų unikalia kalba ir probaltiška kultūra.

Dar XX a. pradžioje didis Lietuvos kultūros filosofas, Šveicarijos Fribūro katalikiškame universitete išmokslintas prof. Stasys Šalkauskis buvo pastebėjęs, kad Lietuva yra Rytų ir Vakarų ne tik geografinėje, bet ir kultūrų sankirtoje ir kad ši sankirta atveria naują kultūrinę kokybę, jų derinys sukuria savitą

kultūrą. Sujungus tai su seniausią indoeuropiečių prokalbėje gyva kalba, tampame išskirtiniai ir tuo galime pagrįstai didžiuotis.

Bet vien didžiavimosi neužtenka, reikia rūpintis, kad ir kiti tai žinotų. Kol nebuvome laisvi, tai padėdavo atlikti mūsų draugai ir gynėjai. Vienas jų – grynakraujis šveicaras prof. Juozas Eretas (Joseph Ehret), dėl mūsų archajiškos kalbos vadindamas lietuvius Europos Adomais, skelbė pasauliui, kad vien jau dėl jos turime išlikti ir būti išlaisvinti. Eretas, siekdamas palaikyti tremtinių dvasią ir priminti pasauliui apie „užmirštuosius baltus“, 1977 m. parašė veikalą vokiečių kalba „Vom Adam der Europäer“ ir paskyrė jį „savo baltiškiems draugams, – tiems, kurie Tėvynėje be laisvės ir tiems, kurie yra laisvėje be Tėvynės“. Šiandien viskas kitaip – ir Tėvynėje lietuviai turi laisvę, ir pasaulyje gyvenantys lietuviai turi Tėvynę. Ir todėl šiandien patys turime rūpintis savo kalba, garsinti Lietuvos vardą ir užtikrinti jai deramą vietą pasaulio tautų šeimoje.

Lietuvos menininkai, rašytojai ir poetai ir yra tas mūsų frontas, kuris savitą Lietuvos balsą, skonį ir spalvą turi įnešti į Europos ir pasaulio kultūros lobyną ir bendražmogiškoms vertybėms suteikti lietuvišką formą. Kad ji greičiau sklįstų, mes, pasaulio lietuviai, taip pat turime pridėti savo dalį, net jei tai reikštų tik „Poezijos pavasarių“ perkėlimą į savo gyvenamas šalis.

Jau ir poetai išvažiavo, ir „Poezijos pavasaris“ baigėsi, bet liko malonūs prisiminimai ir suvokimas, kad mūsų kalba ir poezija ne tik jungia mus tarpusavyje ir sieja su Lietuva, bet ir tiesia gražų Lietuvos-Šveicarijos tiltą. Pirmam „Poezijos pavasariui“ Šveicarijoje mums pavyko pritraukti savo šeimų narius, draugus, pažįstamus ir kolegas. Kitais metais užmojai bus didesni.

Jūratė Caspersen

Bernardas Brazdžionis ir jo darbai Maironiui (IV)

JŪRATĖ IVANAUSKIENĖ

Pabaiga. Pradžia 2012 m. birželio 9 d. „Kultūroje“

1983 metų kovo 11-ąją Bern. Brazdžioniui buvo paskirta garbinga 1982 metų Maironio premija, kurios mecenatas buvo Juozas Gabė, rašytojos Nelės Mazalaitės vyras. Lietuvių Rašytojų draugijos sudaryta komisija (Leonardas Andriekus, Paulius Jurekus ir Vytautas Volertas), įvertinusi 5 rankraščius ir 4 spausdintas knygas, 1 000 dolerių Maironio premiją paskyrė Bernardui Brazdžioniui už jo eilių rinkinį „Vaidila Valiūnas“. Brazdžionis komisijai vertinti buvo pateikęs rankraštį. Premija buvo įteikta 1983 metų spalio 2 d., sekmadienį, New Yorke.

Maironiui ypatinga vieta skirta ir bibliotekoje – išlikusi 51 šio autoriaus knyga, 16 „Pavasario balsų“ laidų. Ypač reta septintoji, išleista 1940 m. Lietuvoje. Bern. Brazdžionis teigia: „*VII laida. Bolševikų cenzūra spausdinti neleido. Atspausa ir įrišta tik 10 egzempliorių.*“ Nekyla jokių abejonių, jog šią knygą Bern. Brazdžionis kartu su brangiausiaisiais ir vertingiausiais daiktais išsivežė 1944 metais, traukdamasis iš okupuotos Lietuvos.

Dar įdomesnė yra dvyliktoji, sutrumpinta laida. Apie ją Bern. Brazdžionis rašė: „*XII laida – 1944 metais. Iš vokiečių valdžios gautas leidimas išleisti kariams. Bombarduojant Weimarą, subombarduota spaustuvė ir visas ‘Pavasario Balsų’ rinkinys. Liko tik korektūrų lapeliai.*“

Bern. Brazdžionis rūpestingai skaičiavo ir tikrino „Pavasario balsų“ laidas: beveik į kiekvieną knygą įdėti mašinraščio lapeliai su trumpu tos laidos aprašu – laidos numeris, išleidimo metai, leidėjas, tiražas, dailininko ir įžangos autoriaus pavardės, trumpas tos laidos komentaras. Apie 1947 m. Valstybinės grožinės literatūros leidyklos išleistą laidą rašė: „<...> *Tai labiausiai suniokota ‘Pavasario balsų’ laida.*“

Vokietijoje buvo išleistos kelios „Pavasario balsų“ laidos, kurių numerius Brazdžionis vėliau perskaičiavo: minėta XII-oji laida 1944 metais; laidoje, išleistoje 1946 m., užrašyta X laida, tačiau Brazdžionis pažymėjęs, jog tai yra 13-tasis leidimas.

Vėliau, 1947 metais, susirašinėdamas su dailininku A. Vaičiaičiu dėl viršelio iliustravimo, prašė iliustruoti Maironio poeziją, taigi – rūpinosi nauju Maironio poezijos leidimu. Išties, 1947 m. buvo išleisti net du „Pavasario balsų“ leidimai, ir jie abu pažymėti X laida. Tiesa, antrojo 1947 metų leidimo knygos pabaigoje įdėtas Bern. Brazdžionio paaiškinimas apie laidų numerius. O knyga iliustruota ne A. Vaičičio, bet iš ankstesnio, 1942 m. Kaune išleisto leidimo paimtais dailininko T. Kulakausko piešiniais.

1961 m. spalio 21 d. „Draugas“ išspausdino Bern. Brazdžionio straipsnį „Prasideda šimtieji Maironio metai“, kuriame poetas rašo: „... *sukakties proga būtų gera išleidis liuksusinę ‘P. B.’ [„Pavasario balsų“ – J. I.] laidą, didelio formato, gausiai iliustruotą, kaip kad turime Donelaičio ‘Metus’*“.

Koks sutapimas! Praėjus penkiems dešimtmečiams, šių dviejų garbių poetų vardus šiandien mes minime kartu tame pačiame kontekste.

Lapelius su pastabomis arba naujomis eilėmis, parašytomis pagal Maironį, buvo įdėjęs ir į kitas Maironio knygas. Nukentėjusias ir skaudžiai laiko paženklintas Maironio knygas pats bandydavo gelbėti, „restauruoti“: klijuodavo lipniomis juostelėmis, lenkdavo įvairiais aplankais. Tokiu būdu memorialinėje bibliotekoje išliko Tilžėje 1920 m. išleisti du „suskaityti“ „Pavasario balsų“ knygos egzemplioriai. Vienaime jų įdėtas aprašas paaiškina, kad knygoje yra 110 eilėraščių, iš jų – 32 nauji. Paminėti ir kelių naujų eilėraščių pavadinimai.

Net pačiose Maironio knygoje Bern. Brazdžionis rašė pastabas, lygino įvairias laidas, pažymėdamas praleistas ar pakeistas strofas, žodžius, kabelius.

Bern. Brazdžionis planavo, kad ateityje jo archyvas pateks į muziejų. Nors būta ir kitokių pasvarstymų. Štai 1986 m. rugsėjo 1 d. laiške rašytojui Česlovui Grincevičiui Brazdžionis pritarė pastarojo minčiai Čikagoje, Jaunimo centre įrengti memorialinį kambarį, kuriame būtų saugomas Brazdžionio

archyvas. Tačiau Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, keitėsi ir poeto nuostata. Šiandieną tai pats didžiausias, įvairiausiaisiais netikėtumais stebinantis muziejaus rinkinys. Vis dar džiugina jau anksčiau minėti knygoje arba rankraščių aplankuose randami lapeliai su įvairių autorių perkurtais eilėraščiais, kurie dažnai yra proginio ar kalambūrinio turinio, kartais linksmi, sarkastiški, o kartais liūdni ar netgi skaudūs.

Maironio „Raštų“ pirmajame tome, išleistame 1987 metais, įdėtas lapelis su Bern. Brazdžionio eiliuotu mašinraščiu, skirtu sūnui Algiui (motto – Maironio eilutė iš baladės „Šatrijos kalnas“ – „Jei pro Luokę kada bekeliausi...“:

*Mielas Algi,
Jei pro šalį tada bekeliausi,
Neužmiršk sustabdyti arklių,
Šiek tiek pramogų, pietus čia gausi...
Siūlyt nieko daugiau negaliu.
Laukia čia dar močiutė, dukraičių
Kaip žinai, jų daugybė tikra,
Ir visokių kitų giminaičių,
Ir Dalytės gražuolė dukra.*

Bern. Brazdžionis nevengė kitų autorių knygoje rašyti pastabų, pasibraukti jam svarbias, o kartais abejones keliančias mintis, prikaišioti spalvotų lapelių su pastabomis, replikomis, kartais net eilėraščiais, kurių sukūrimą inspiravo perskaityta mintis ar frazė.

I. Slavinskaitės knygoje „Maironis“, išleistoje 1987 m. Vilniuje, puslapiai mirga pabraukymais, klaustukais, šauktukais, yra viena pastaba.

Tais pačiais metais Kaune išleistoje I. Slavinskaitės knygoje „Maironis“ – jokių pastabų nei pabraukymų nėra. Tačiau 91 puslapyje greta eilučių: „*Metus prieš mirtį Maironis gavo iš Vatikano prototaro garbės titulą. Laiške bičiuliui jis rašė: Pats aš asmeniškai neturiu kuo labai džiaugtis, ypač tuščiu titulu ir teise pasipuošti violetiniais rūbais. Galėjo tai sudaryti man šioki tokį malonumą prieš 15 metų: dabar senatvėje vanitas vanitatum (tuštybių tuštybė)*“ – buvo įdėti lapeliai su Bern. Brazdžionio eilėraščiu:

*Mes džiaugiamės titulais, tartum
Juose visą išmintį matom,
Kol laikas ateina, kad tartum
Vanitas vanitatum.*

*Mes džiaugiamės postais, medaliais,
Gerbėjų būriais apsisatom
Ir matom ne darną, ...
Vanitas vanitatum.*

*Mes džiaugiamės datom gimimo,
Garbe vainikuojančiom datom,
Tikroji data – tik mirimo,
Bet patys jau jos nebematom.*

1989 m. Bern. Brazdžionis su turistine grupe atvyko į Lietuvą. Kelionėje jį lydėjo žmona Aldona, dukra Saulė ir vaikaitė Dalytė. Tai buvo didysis poeto Bernardo Brazdžionio triumfas. Lankėsi ir Maironio muziejuje, domėjosi ekspozicijomis, parodomis, veikla. Tąkart poetas dalyvavo Poezijos pavasario šventės renginiuose, tapo Poezijos pavasario laureatu. Ir jau tuomet, dalyvaudamas pirmajame šventės renginyje prie ką tik atstatyto Laisvės paminklo, atvirai išreiškė savo didelę pagarbą Maironiui. Šį įvykį knygoje „Tautos šauklio aidai“ aprašė P. Palilionis: „*Lydimi vis gausėjusios minios, valandėlę parymojom prie Aukuro kritusiems už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Nusilenkę karžygių, Kudirkos, Basanavičiaus, Daukanto atminimui, grėsmingai siaurėjančiu gyvuoju koridorium patraukėm prie žmonių jūroje skendėjusio Laisvės paminklo, kur netrukus turėjo prasidėti pirmoji vieša*

Bernardas Brazdžionis su žmona ir vaikais 1984 m. Vistoje (Californija, JAV)

Bernardo Brazdžionio poezijos valandėlė Kaune. Praeidamas pro Maironio biustą, poetas netikėtai stabtelėjo, priklaupė...“.

Nuo to laiko beveik kiekvienais metais Brazdžioniai grįždavo namo į Lietuvą, gyveno savo namelyje Kaune. Grįžęs visuomet užsukdavo į Maironio lietuvių literatūros muziejų, nesibodėję duoti patarimų.

Nuolat domėjosi Maironio antkapinio paminklo lentos pakeitimu, nes originalią, pritvirtintą po Maironio mirties, sovietai pakeitė kita, kurioje nebeliko žodžių „Didysis Lietuvos atgimimo dainius“, rūpinosi galimybėmis tai padaryti.

Paskutinį kartą Lietuvoje lankėsi kartu su vaikaite Dalyte ir jos dukrele Teresyte 2001 m. vasarą...

Muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė rašydavo Bern. Brazdžioniui naujienas apie muziejų, jo veiklą. Poetas perduodavo savo nuomonę bei pastabas apie tai, kas jam nepatiko. 1996.6.26. rašo, jog gavo kvietimą į muziejaus 60-mečio šventę. Laiške paaiškina, kodėl jis nepatenkintas, kad kvietimas adresuotas B. Brazdžioniui, kodėl nenori tokio vardo trumpinimo. Mat pats jis visur pasirašinėja Bern. Brazdžionis, tai yra tarsi jo literatūrinis pseudonimas. „<...> *niekur nesu pasirašinėjęs vardo tik viena raide B. dėl kelių priežasčių. Visų pirma viena B. prieš pavardę <...> man atrodė kažkaip neestetiškai; antra, nenorėjau, kad skaitytojas spėliotų, ar tas B yra Broniaus, ar Balio, ar Benedikto ar kokio Barabo inicialas <...>. Pagaliau – vienoks ar kitoks vardo ir pavardės rašymas sudaro nekeistinę rašytojo pseudonimą <...>. Taigi ir Bern. Brazdžionis yra poeto pseudonimas <...>.*“

Tame pačiame laiške taip pat užsimena ir apie savo parašo pakitimą: „*Idomu būtų dar pora žodžių pridėti dėl parašo charakterio ir evoliucijos. Kaip matome, anų metų dokumente pavardė baigiama su linija, parašą pratęsiančia <...> gi dabar jau kuris laikas pasirašinėju baigdamas su užlaužta atgal linija <...>. Anksčiau dar buvo mostas į tolį, į ateitį, o pastaraisiais, senatvės metais, tas mostas jau trądomas, jau žvilgsnis užlaužiamas į dabartį ir gal net į praeitį.*“ Bern. Brazdžionio minimas „anų metų dokumentas“ – tai pirmoji muziejaus lankytojų knyga, kurioje yra paties poeto įrašas, kad jis muziejuje lankėsi 1937 m. birželio 24 d., t. y. praėjus vieneriems metams nuo muziejaus atidarymo.

Didžiulis Bernardo Brazdžionio darbas ir nuopelnas – surinkta ir išsaugota unikali medžiaga ir vertingais eksponatais papildyti Maironio lietuvių literatūros muziejaus fondai, kuriuose saugomas visas poeto archyvinis ir memorialinis palikimas.

Bernardo Brazdžionio rinkinys dar tyrinėjamas, sisteminamas. Tačiau jo darbai, skirti Lietuvai ir Dievui, jau įvertinti: Bernardas Brazdžionis, Kauno ir Pasvalio miestų Garbės pilietis, Vytauto Didžiojo universiteto literatūrologijos Garbės daktaras, buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I-ojo laipsnio ordinu, Šaulių žvaigždė, Šv. Grigaliaus Didžiojo Riterių Komandieriaus ordinu bei Popiežiaus Jono Pauliaus II-ojo medaliu „PRO ECCLESIA ET PONTIFICE“ („Už bažnyčią ir popiežių“).

Nukelta į 8 psl.

Tremties vaikas Rimgaudas Ruzgys

Atkelta iš 2 psl.

Mūsų šeimą apgyvendino nedidelėje Chutoro gyvenvietėje, kurioje nebuvo šulinio, lauko tualetų, o namelyje – ir krosnelės. Visi tremtiniai buvo įdarbinti. Dauguma buvo paskirti statyti naujų barakų Moigos gyvenvietėje, miškų masyve. Prasidėjus šalčiams, nespėta pastatyti jų reikiamo kiekio, todėl su mūsų šeima viename kambaryje buvo apgyvendintos dar dvi šeimos, viso 13 žmonių. Žiemą suaukę tremtiniai kirtu mišką, o vaikams pastatytas pastatas – mokykla, kurioje buvo viena klasė ir vienas kambarys mokytojai. Nuo ryto mokėsi antros ir ketvirtos, po pietų – pirmos ir trečios klasių mokiniai. Pamokos vyko rusų kalba, mus mokė mokytoja Vera Nikolajevna Vertiprachova. Ketvirtoje klasėje buvome tik keturi mokiniai: vienas rusas ir trys lietuviai: aš, Ričardas Galminas ir Alfonsas Stubrys. 1949 metais sėkmingai baigiau ketvirtą klasę, toliau mokytis negalėjau, nes nebuvo mokyklos su aukštesnėmis klasėmis, tad nuo 12 metų jau dirbau medienos markiruotoju.

Pirmieji tremties metai, o ypač žiema buvo nepaprastai sunki. Neįprastas darbas, daug sniego, dideli šalčiai ir kalnai, sunkios gyvenimo sąlygos. Rankinis miško pjovimas, jo transportavimas iki siaurojo geležinkelio ir krovimas į vagonus. Vėliau

Komunizmo statytojas Chara Kutule, 1950

buvo naudojami sunkūs elektriniai pjūklai, iš miško mediena buvo vežama arkliais. Iškirtus mišką, esantį prie Moigos gyvenvietės, kiekvieną dieną eidavome per kalnus (apie 6–7 kilometrus) ten kirsti mišką ir statyti naują Chara Kutulo gyvenvietę. Pastačius barakus, atkelti tremtiniai iš Moigos, o ten gyvenvietė likviduota.

Porą metų dirbau miško markiruotoju. Darbas menkai apmokamas, todėl, norėdamas daugiau užsidirbti, pradėjau apmokyti arklius, su kuriais būtų galima dirbti. Arkliai buvo pusiau laukiniai, todėl juos aptvare reikėjo pasigauti, paskui prijaukinti. Paimdavau ilgą kartį, gale iš virvės padarydavau kilpą ir mesdavau ant bėgančio arklio galvos. Su arklininko pagalba arklių pritraukdavome prie tvoros ir pradėdavome jį kinkyti į roges. Žinoma, jis nepasiduodavo, šokinėdavo, spardydavosi. Taip kartodavosi, kol prisijaukindavome. Keletą dienų juo krovinių neveždavau, paskui pradėdavau vežti malkas, plytas, molį krosnių mūrijimui, lėntas statyboms ir vandenį pirčiai. Dirbant būdavo ir įvairių nemalonumų. Pabėgdavo arklys, išversdavo krovinį, nevaldomas su kroviniu įvažiuodavo į krūmus ar į kūdrą, todėl kartais tekdavo ir ne vieną ašarą nubraukti. Kai arklys būdavo

apmokytas, jį paimdavo medienos vežimui – planams vykdyti. Aš gaudydavau kitą arklių ir vėl jį mokydavau.

Vėliau arklių darbams nebenaudojome, atsirado technika. Pasirodė lengvesni elektriniai pjūklai, dujų generatoriniai traktoriai medienos vilkimui, automobiliniai ir gariniai kranai medienos krovimui. Po Stalino mirties tremtinių gyvenimas kiek palengvėjo. Nebereikėjo kiekvieną mėnesį registruotis pas komendantą. Jaunimas pradėjo rengti vakarones, subūrė saviveiklos būrelį, šoko tautinius šokių, suvaidino keletą spektaklių. Iš lagerio atvyko kunigas Petras Jasas. Buvo pašventintos kapinės, krikštijami ir ruošiami

pirmajai komunijai vaikai, tuokiami jaunavedžiai. Vasaros metu kapinėse laikomos šv. Mišios.

Man susidarė galimybės išvykti iš miškų glūdomos, pagyventi Buriatijos sostinėje Ulan Udė (lietuviškai būtų *Raudonoji upė*). Buvau išsiųstas į medienos apskaitos dešimtininkų 3-jų mėnesių kursą. Teko gyventi buriatų šeimoje ir susipažinti su

Su krovikais. Už vairo – Rimgaudas Ruzgys. Novo Iljinskas, 1957

jų papročiais. Baigęs kursą, sugrįžau į Chara Kutulo gyvenvietę, Chandagatajaus miškų pramonės ūkyje ir dirbau medienos apskaitininku – priėmėju, kai ją krovė į siaurojo geležinkelio vagonus. Darbai vykdavo bet koku paros laiku, bet koku oru.

Grįžau į Lietuvą 1960 metais, tai yra po 12 su puse tremties metų. Tėvai sugrįžo 1964 metais. Lietuvoje jiems namų kolūkis negražino, todėl jie apgyveno pas kaimynus. Aš apsistoju Vilniuje, pas pusseserę Mildą Dudėnienę, nebaigtame statyti name. Grįžęs iš Sibiro, važinėju po Lietuvą, aplankiau gimtuosius namus ir gimines. Prieš susirandant darbą, reikėjo sutvarkyti dokumentus kariniame komisariate ir pasų skyriuje. Ten griežtai buvo sakoma: „Važiuk ten, iš kur atvažiavai“. Prasidėjo kryžiaus keliai. Aš jau buvau praradęs viltį ir norėjau išvažiuoti atgal į Sibirą, bet pusseserės Mildos ir jos draugų pagalba pavyko sutvarkyti dokumentus ir likti Vilniuje...” □

Bernardas Brazdžionis ir jo darbai Maironiui (IV)

Atkelta iš 7 psl.

Apdovanojimai, jų skyrimo dokumentai taip pat saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje.

Belieka rūpintis tinkamu Bern. Brazdžionio atminimo įamžinimu. Džiugu, kad Maironio muziejuje saugomo rinkinio archyvalijos atveria nežinomus faktus, kad Kaune yra garbaus poeto vardu pavadinta gatvė, kad Kauno miesto savivaldybė įsteigė solidžią Bernardo Brazdžionio literatūrinę premiją. Galbūt ateityje Kaune bus ir šio vardo mokykla, nes mažieji vilniečiai džiaugiasi mokydami savi Vytės Nemunėlio pradinėje.

Pats poetas Bern. Brazdžionis mylėjo savo jaunystės miestą Kauną.

Čikagoje gyvenančiai Eugenijai Daugirdienei 1994 m. spalio 7 d. jis rašo apie kelionę į Lietuvą: „O Kaunas nėra jau toks paprastas provincijos miestas, kaip kokie ‘vilniečiai patriotai’ mano, ar norėtų jį padaryti. Ištiesai lietuviškas. Lietuviškai ištikimas. Veiklus. Jaukus. Kai važiuoji automobiliu Vilniaus gatvėmis, dar nieko. Bet tik išlipk ir paklausk kelio lietuviškai, visi užkalbintieji tau atsako lenkiškai ar rusiškai, net ir senukas, vedantis pasivaikščioti savo šunį. O Kaunas kalba lietuviškai nuo mažo vaiko iki senos senutėlės, gal net už mus senesnės...”

Prasmingų minčių apie kūrybą ir Lietuvą yra tvarkingame Bern. Brazdžionio rankraštyje, pavadintame *Credo*:

„Mintis, jausmus, pergyvenimus, idėjas žodžiais reikšti yra menas. Kūryba. Dažnai kūryba ne tai, ką pats autorius ‘pergyvena’ tik tam reikalui, tik tą momentą. Mes sakome, jog tai ‘iš širdies gelmių’ išplėsta, o iš tiesų tai tėra tik iliuzija. Apgaulė. Graži, me-

ninė apgaulė. Todėl ir poetų meilė ne visada tikra, gryna meilė; ir jų didelis skausmas – ne jų tikras skausmas; ir džiaugsmas – taip pat dažnai ne jų grynas, o ‘sukurtinis’ džiaugsmas. Tuo atveju kūrėjas yra tarsi tas didis ir stebuklingas kanklininkas, kuris savo širdies pirštais, savo žodžiais užgauna nematomas kanklių stygas – skaitytojų ir klausytojų širdies stygas, – ir jos suaidi, sugaudžia, džiaugsmu suskamba, suvirpa ar ima skūstis ir verkti... Būna širdžių, kurios turi stygų šimtus ir tūkstančius, būna širdžių turtingų karališkai, atsišaukiančių į kiekvieną tavo palietimą, ir būna širdžių, kurios daug stygų pametę, kurios skurdžios ir nusigyvenę, nebe į viską atliepia; ir būna širdžių, kurios niekad daugiau kelių pykčio ir pagiežos, keršto ir neapykantos, nevilties ir neramybės stygų neturėjo. Joks menas joms neprieinamas; joks menas nejaučiamas; jokiai kūrybai jos nejautrios. O rašytojai ir poetai gal tu ir yra didesni, kuo labiau jie geba sukurti tą nuostabią iliuziją, kad paskui kartu su Jonu Aiščiu pasakytų: ... aš tik pasijuokiau, o tu ir patikėjai. Bet atsitinka kartais ir taip, kad autorius sako tai, ką pergyvena iki giliausių širdies gelmių, kad jis rašo širdžiai plystant iš skausmo, kad rašalą maišo su ašaromis, o gryniausiam jausmui neranda žodžio – ir skaitytojas – nieko nejaučia. Dar baisiau. Skaitytojas jaučia autoriaus bejėgiškumą ir stebisi, kodėl taip visa banalu, prasta, be jausmo, be meno; gi kritikas, griežtas ir neatlaidus, kartais tik ir laukęs to silpnybės momento, purvinomis, nevalytomis kojomis pasistoja ant vargšo kūrėjo galvos ir suniekina jo nuoširdžiausią, gryniausią ir jautriausią kūrybą iki paskutiniųjų. Kodėl? O gi todėl, kad poetas jai nerado meninės (iluzinės, apgaulės!) formos.

Ne, šis mano tvirtinimas nėra kategoriškai vien-

pusiškas. Yra dar taip vadinami ‘įkvėpimo’ momentai. Momentai, kada žodžiai plaukte plaukia, kaip žemės šaltinis iš nežinomų, paslaptinių ir niekieno neišaiškintų gelmių; yra momentų, kada paprasčiausio sukimo negali sulipdyti. Ir paprastų paprasčiausiam laišku trūksta žodžių, trūksta minčių, trūksta daug ko ir visko, ir parašai ne tą, ką norėjai, ne tą, ką jautei, ne tą, ką mąstei, o kažkokių stagarų, nuvytusių, o gal niekad nebuvousių gyvų krūvų surinkai.

Dėl to tat žmonės šimtus ir tūkstančius kilometrų važiuoja traukiniais, laivais plaukia ar skrenda lėktuvais, kad pasikeistų gyvais žodžiais, labai kartais paprastais ir nerinktiniais, bet gyvais, nenumirusiais žodžiais, ir po valandos, po poros valandų, ar po paros grįžta atgal, nesigailėdami nei išlaidų, nei ilgo kelionės laiko, nesiskųsdami nei nuovargiu, nei nepatogumais; kas nebuvo pasakyta žodžiais, tą ‘kalbėjo’ tylos minutės, tą išsakė žvilgsniai ir gestai, veidas ir akys.

Tai štai kiek prikalbėjau apie žodį ir apie jo sukurto iliuziją, apie popierinį ir apie gyvą žodį, o ką norėjau pasakyti, ir nepradėjau.

<...> Esu lietuvis katalikas. Iš esmės, ne iš paviršiaus. Idėjinis nereklaminiškas. Kas tokį mane vertino, pripažino ir kvietė, ten bendradarbiau. Jokio žodžio nebuvau pasakęs prieš tuos, kurie vadinosi pažangliaisiais ir aktyvistais. <...>

Jei kam Lietuva tik cirko arkliukas, ant kurio jis per tautines šventes – per 16 vasario pajodinėja, o gerai uždrožęs ir per politinį priešą peršoka, tam aš visuomet suksiu tik ‘papiktinimą’, nes man ‘Lietuva – žemės žodis švenčiausias’.”

Tokia poeto, literatūros kritiko, redaktoriaus, žurnalisto, muziejininko, pedagogo, vertėjo gyvenimo prasmė. □